

A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren

A *Kritika* 1997. decemberi számában *Ladányi János* és *Szelényi Iván* „Ki a cigány?” címmel hosszabb tanulmányt* tett közzé, amelynek fő állítása szerint „tudományos igénnyel megválaszolhatatlan kérdés”, hogy „ki a cigány”, vagy hogy „mekkora a cigány népesség száma és aránya az összlakosságon belül”.

Ladányi és *Szelényi* egyik víziója szerint a normálisan integrálódók társadalmát övező perifériális körgyűrűn zötyög egy rozzant autóbusz a marginálisan integrálódók számára fönntartva. Ebben utazik a cigánynak minősített sokaság, amelyből azonban minden megállónál leszállnak néhányan, hogy elinduljanak a kör középpontja felé vezető utcák valamelyikén. Ugyanakkor minden megállónál föl is szállnak néhányan, akik kisodródtak a perifériára a normálisan integrálódók társadalmából. Így, mire a busz egyszer körbeér, a benne utazók többsége már kicserélődött. Csak a busz perifériális körözése változatlan, és a körön belül lévők ítélete arról, hogy akik a buszon utaznak, cigányok. Ez persze egy adott pillanatban a cigányok definícióját rendkívül egyszerűvé teszi: cigányok azok, akik éppen a buszon utaznak. Csakhogy ez két okból is megengedhetetlen. Egyrészt azért, mert az állandó cserélődés miatt a buszon utazók etnikai összetételét valójában senki sem ismeri. Lehet, hogy valaha csak cigányok utaztak rajta, de közülük nagyon sokan leszálltak, és a helyüket – ki tudja, milyen etnikumhoz tartozó – új felszállók vették át. Másrészt azért, mert figyelmen kívül hagyja azokat a cigányokat, akik már leszálltak a perifériális járatról, és réges-rég a körön belül utazgatnak.

Ladányinak és *Szelényinek* azonban van egy másik víziója is. E szerint a körön belül lévők közül sokan a stratifikációs küzdelmek logikájának, illetve az ebben elfoglalt pozíciójuknak megfelelően esetleg hajlandók differenciáltabban kezelni a problémát. Ok, miközben elfogadják azt a kollektív tévítéletet, hogy a perifériális járaton utazók mind cigányok, időnként azért szemügyre veszik a körön belül közlekedő járatok utasait is, és a rasszjegyek vagy ki tudja, milyen megérzések alapján, némelyikükben felismerni vélik a valaha a perifériális járat állandó utasának számító cigányt. Különösen a kérdezőbiztosok hajlamosak az ilyen finom distinkciókra. Ők, ellentétben a kérdés szakértőivel, akik képtelenek egymástól

* [Lásd e fejezet előző írását. – *A szerk.*]

megkülönböztetni a délolaszt és a normálisan integrálódott cigányt, érzékenyen fedezik fel a konszolidált többségtől az életmód egyetlen szegmensében sem különböző polgártársban is a cigány származását. Néha persze ők is elbizonytalanodnak, nem tudnak egyértelműen sem igent, sem nemet mondani, de ilyenkor ezt becsületesen bevallják, feltéve, hogy munkaadók, a szakértők, nem kényszerítik őket fekete-fehér, azaz bocsánat, cigány–nem cigány válaszokra.

Ez a differenciált megközelítés azonban csak fokozza a zűrzavart, mert a kérdezőbiztosok érzékenysége sem egyforma, és a stratifikációs küzdelemben elfoglalt pozíciójuk sem azonos. Van, aki minden tizenötödik, és van, aki minden tizedik polgártársban véli felfedezni a cigány származását. Ráadásul vannak szakértők, akik semmit sem bíznak a kérdezőbiztos ítéletére. Így aztán a szélsőséges eseteket is figyelembe véve egyaránt juthatunk arra a következtetésre, hogy a cigányok iskolázottsági szintje lényegesen alacsonyabb az átlagnál, és arra, hogy semmiben sem különbözik, vagy alig marad el az átlagtól, arra, hogy körükben lényegesen magasabb a munkanélküliség, és arra, hogy foglalkoztatásuk az átlagosnak megfelelő. S ha ezekkel a kínzó ellentmondásokkal becsületesen szembenézünk, akkor eljutunk a mindenfajta tudásszociológiai kritériumnak fittyet hányó relatív cigány fogalmáig. A cigány relatív, mert attól függ, hogy a stratifikációs küzdőtér mely pontjáról nézzük.

Ladányinak és *Szelényinek* nem csak vízióik vannak. Érveinek is. Tézisüket elsősorban azzal kívánják alátámasztani, hogy „a cigány népesség tudományos igényű adatfelvételek által kimutatott arányai ... igen számottevően eltérnek egymástól”.

Öt empirikus kutatást vesznek szemügyre: a Magyar Háztartás Panel 1992. évi I. Hullámát, a *Szelényi Iván* és *Donald J. Treiman* által 1993–1994-ben hat országban vezetett „Társadalmi rétegződés Kelet-Európában 1989 után” című kutatást, a Szonda Ipsos 1996. évi területfejlesztési kutatását, a KSH rendszeres munkaerő-felvételéhez 1993. szeptember–novemberében kapcsolódó felmérését és a *Kemény István*, *Havas Gábor* és *Kertesi Gábor* által vezetett 1993–1994-es országos reprezentatív cigánykutatást.

Az öt kutatás alapján készült becslések valóban eltérnek egymástól. Ez azonban egyáltalában nem meglepő. Az öt tárgyalt adatfelvétel között ugyanis háromban egészen mások voltak a kutatási célok, mint a Kemény–Havas–Kertesi-kutatásban. Ez utóbbi a cigánynak nevezett emberek társadalmi helyzetét vizsgálta olyan társadalmi közegben, amelyben a magát nem cigánynak tekintő többségi társadalom tagjai határozottan és világosan megkülönböztetik magukat azoktól az emberektől, akiket cigánynak tekintenek. Ehhez a megismerési célhoz módszertanilag védhető módon azon emberek ítélete nyújthat támpontot, akik a mindennapi életük során rendszeresen érintkezésben állnak, egy közösségben élnek olyan emberekkel, akiket cigánynak tekintenek (nem alkalmi kapcsolatban, mint például egy kérdezőbiztos).

Cigány mintaelemszámok, népességarányok és becsült lélekszám adatok a háztartáspanel-vizsgálatban és a Szelényi–Treiman-féle kutatásban

Adatfelvétel		Cigány mintaelemszám	A cigányok aránya, %	Becsült ^c cigány népesség
Háztartás panel ^a	1992	164	4,1	337 616
	1993	175	4,0	329 381
	1994	186	3,6	296 767
	1995	133	2,9	239 062
	1996	113	2,8	230 819
Szelényi–Treiman	1993 ^b	113	—	—

^a 16 éves, illetve annál idősebb népesség.

^b 20–69 éves népesség.

^c Az 1990. évi népszámlálás 16+ éves korosztályára (8 243 534 fő) vetített adat.

Forrás: Az 1990. évi Népszámlálás. Demográfiai adatok, I. kötet, 116. és 120. o.

A Magyar Háztartás Panel, a Szelényi–Treiman-féle társadalmi rétegződést felvétel és a Szonda területfejlesztési kutatás viszont olyan adatfelvétel volt, amelyben a kutatás készítőinek céljai között egyáltalán nem szerepelt a cigány népesség – akárhogyan definiáljuk is azt – reprezentatív vizsgálata. A minden-fajta elméleti támpontot vagy megismerési célt nélkülöző mérés a szöveg forgó adatfelvételek esetében abban állt, hogy a kérdezőbiztos feladatául szabták – többek között – azt is, hogy az interjú elkészítése után számoljon be arról, hogy a megkérdezett háztartásokat (?), személyeket (?), háztartásfőket (?) cigánynak vagy nem cigánynak tartja-e, vagy nyilatkozzon arról is, ha a kérdést nem tudja eldönteni.

Mindhárom vizsgálat esetében – nyilvánvaló módon – teljesen mellékes szempontnak tekintették a cigány besorolást: a vizsgálat megtervezése során sem a rétegzésnél, sem a kérdezőbiztosok felkészítésénél, sem pedig megíúsulások pótlásánál erre a szempontra nem figyeltek. Ezek a kutatások ugyanis egészen más célból készültek. Nem helyénvaló úgy tenni, mintha ezeknek a kutatásoknak is – az akárhogyan definiált – cigány népesség feltérképezése állt volna a homlokterében. Ez ugyanis nem igaz.

A Magyar Háztartás Panel és a Szelényi–Treiman-féle vizsgálat cigány elemszámai egyébként olyan alacsonyok (lásd az 1. táblázat 1. oszlopát!), hogy egyetlen adatot sem lenne szabad komolyan vennünk.¹ Noha az elemi adatok hiányában nem áll módunkban konfidencia-intervallumokat kiszámítani, aligha lehet kérdéses, hogy 100–200 közötti esetszámok esetén egy többlépcsős mintavételi eljárással kiválasztott országos minta esetében hatalmas standard

¹ A háztartáspanel-vizsgálat adatait rendszeresen használó kutatók ennek természetesen tudatában vannak: „A Magyar Háztartás Panel célja nem újabb statisztikai adatok gyűjtése – erre a minta viszonylag kis mérete miatt sok tekintetben nem is alkalmas...” Nagy Gyula: Adatok a munkanélküliségről. Magyar Háztartás Panel alapján. *Munkaügyi Szemle*, 1994. 5. szám, 32. o.

hibák adódnak. A háztartáspanel-vizsgálat cigány almintája esetében azonban – kihasználva a felvételnek azt a tulajdonságát, hogy 1992 és 1997 között hat-szor² megismételték – lehetőség nyílik rá, hogy bemutassuk, hova vezet az, ha valaki ilyen ad hoc módon létrehozott, és (ráadásul) statisztikai szempontból veszélyesen kis mintákból von le messzemenő következtetéseket.

A cigány megkérdezettek alacsony számánál azonban jóval nagyobb mér-tékben rontja a becsléseket, hogy ezekben a teljes népességre nézve reprezen-tatív kutatásokban a cigány almintát kizárólag a kérdezőbiztosok véleménye alapján állították össze. Így történhetett meg, hogy a Háztartás Panelben az 1992-es 197 cigányból 1993-ra 121, 1994-re 87 maradt cigánynak, és ezekhez 1993-ban és 1994-ben újabb cigányok csatlakoztak, akik korábban nem voltak cigányok.³ A módszer megbízhatatlanságát egyértelműen tanúsítja *Sik Endre*: „A longitudinális cigány” című írása.⁴

„Ha csak az 1993-as és 1994-es hullámokat vizsgáljuk, s csupán azt a 143 esetet nézzük, amikor a kérdező legalább egy ízben biztos volt abban, hogy a kérdezett cigány származá-sú, akkor azt találjuk, hogy ebből a mindkét esetben cigánynak tételezett esetek aránya 68 százalék. Ha a mindkét hullámban cigánynak tekintett kérdezettek számát ahhoz viszonyít-juk, hogy mekkora körben ébredt legalább egy ízben gyanú a kérdezőben, hogy a kérde-zett cigány származású, akkor a bizonytalanság még nyilvánvalóbb, hiszen a mindkét-szer cigánynak tekintettek aránya a »gyanusáknak« mindössze 37 százalékka.”

Sik Endre szerint különben a gyakorlott kérdező „kinézet” alapján „pillana-tok alatt” el tudja dönteni, hogy a kérdezett cigány-e vagy sem.

Ugyanezzel a megbízhatatlan módszerrel készült *Szelényi* és *Treiman* réteg-ződési vizsgálatának és a Szonda területfejlesztési kutatásának cigány almintája is. Ezen nem változtat az sem, hogy *Ladányi* és *Szelényi* közlése szerint a Szon-da által végzett kutatás „esetszámai meglehetősen magasak voltak”.⁵

Említetünk kell, hogy a Háztartás Panel vizsgálatban a kérdezőbiztosnak a kérdőív végén kellett az alábbi kérdésre válaszolnia: „A kérdezett szerinted: 1 – cigány származású, 0 – nem cigány származású, X – nem tudod eldönteni.” Erről a kérdéstről és a rá adott válaszról a kérdezettet nem tájékoztatták. Lénye-gében ugyanezt az eljárást követték a másik két említett kutatásban is. Nem titkolhatjuk el azt a meggyőződésünket, hogy ez az eljárás méltatlan és megen-gedhetetlen volt.

Míg ebben a három vizsgálatban nem volt cél a cigány népesség vizsgálata, a KSH 1993. őszi adatfelvételének deklarált célja volt a cigány népesség helye-zetének és életkörülményeinek megismerése. Ezt a célt úgy kívánták elérni,

² Az 1997. évi eredmények kéziratunk lezárásakor még nem ismeretesek.

³ Vö.: *Gyenei Márta*: A cigányság közérzete a rendszerváltás éveiben. *A falu*, 1995. tél, 25–10. o.

⁴ *Replika*, 1995. június, 17–18. szám, 246–251. o.

⁵ Érdeklődésünkre a Szonda Ipsosnál azt a választ kaptuk, hogy a Ladányi és Szelényi által idézett adat a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium területfejlesztési kutatásá-nak adathíjljából származik, és erről az adatfelvételtől a cég a KTM írásos engedélye nélkül semmiféle információt nem szolgáltathat.

hogyan az országos reprezentációt biztosító Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer mintakeretén negyedévenként rendszeresen folytatott munkaerő-felvételhez kiegészítő kérdést csatoltak. Az adatfelvételt végző számlálóbiztos három csoportba sorolta az összeírt lakásban lakók összességét: cigány életvitelű, átmeneti életvitelű, nem cigány életvitelű.

Látható, hogy a cigány alminta ebben az adatfelvételben is ugyanazzal a megengedhetetlen és megbízhatatlan eljárással készült, mint a korábban tárgyalt kutatásokban. Nagyrészt ennek tulajdonítható, hogy a KSH-felvétel cigány almintájában lényegesen kisebb a háztartások mérete, alacsonyabb a háztartásokban élő eltartott gyerekek átlagos száma és magasabb az átlagéletkor, mint a Szociológiai Intézet cigányfelvételének mintájában. A KSH mintája továbbá lényegesen iskolázottabb cigány népességet mutat, mint a Szociológiai Intézet adatfelvételéé.⁶

Ladányi és Szelényi hivatkozik Kertesi cikkére, és ezzel kapcsolatban a következőket írja:

„a két kutatás alapján kirajzolódó cigány népesség szociális összetételének igen jelentős különbségei... döntően azzal magyarázhatók, hogy a két adatfelvétel során jelentősen eltért az, hogy kit tekintettek cigánynak. ... a Kemény-féle kutatásban a »környezet által minősített« valójában az jelentette, hogy a helyi közigazgatási, szociális és oktatási intézményeik szakemberei minősítették a kiválasztott körzetekben lakó családokat »cigánynak« vagy »nem cigánynak«. Már a minősítést végzők beosztása és a munkájukkal járó mindennapi tapasztalatok is érthetővé teszik, hogy ez a kiválasztás az ezen intézmények számára problematikus cigány családokat fogja nagyobb eséllyel cigánynak tekinteni, míg az ilyen szempontokból nem problematikus családokat, azokat, akik »olyan rendesek, mintha nem is lennének cigányok«, alul fogja reprezentálni. A Kemény-féle kutatás tehát a szociálpolitikai szempontból problematikus cigány népesség igen jó megközelítését adja. ... Azt azonban mégsem állítanánk, hogy ez a magyarországi cigány népesség egyetlen lehetséges vagy helyes meghatározása, hogy ez egybeesne a »nem roma társadalmi környezet« minősítésével.”

Valójában nagyon is törekedtünk arra, hogy kutatásunkba bekerüljenek „nem problémás” cigány családok is. Az alábbiakban összefoglaljuk az összeírásoknál igénybe vett információforrásokat.

Információforrások

1. Polgármesteri hivatal, önkormányzat, körjegyzőség, jegyző
 - a: népesség-nyilvántartó
 - b: szociális osztály, gyámügyi osztály, segélyezési listák
 - c: lakásügyi nyilvántartók, lakásigénylések
 - d: ipari és kereskedelmi osztály
 - e: vállalkozói osztály (vállalkozói igazolványok)
 - f: cigányszóvivők
2. Helyi munkaügyi központ
3. Bölcsőde, óvoda, általános iskola, dolgozók iskolája
4. Védőnők, gyermekorvosok, körzeti orvosok

⁶ Vö.: Kertesi Gábor: Két cigányvizsgálat. *Szociológiai Szemle*, 1996. 1. szám, 79. o.

5. Családsegítők, nevelési tanácsadók, GYIVI, SZETA, öregek otthona
6. Cigány szervezetek (Phralipe, Lungo Drom stb.)
7. Cigányzenészek országos listája
8. Az összeírók rendelkezésére bocsátottuk az ország összes általános iskolájának a cigány gyerekek számára vonatkozó iskola szintű adatait, és megköveteltük, hogy az összeírás során nagyjából ennek megfelelő számban találjanak az adott településen, illetve kerületben általános iskolás gyerekeket.
9. Az összeírók esetenként házról házra járva végigkérdezték a szomszédokat.

A felsorolt források egy része valóban a szegény cigányok címét tartalmazza. Más források semlegesek vagy inkább „felfelé torzítanak”.

Nem állítjuk és sosem állítottuk, hogy összeírásunkból egyeden cigány háztartás sem maradt ki. Mintavételünk „hibáját” kezdetben 10 százalékra becsültük: azt gondoltuk, hogy a cigányok 90 százalékát sikerült összeírnunk. Az MKM-ben sok éven át vezetett iskolastatisztikai adatok figyelembevételével arra a vélekedésre jutottunk, hogy a becslés hibája csak 5 százalék. Szívesen vállalkozunk értelmes vitára a becslés pontosságáról. Az is valószínű, hogy elsősorban jobb módú cigányok maradtak ki az összeírásból. *Ladányi* és *Szelényi* arra hivatkozik, hogy a Szelényi–Treiman-kutatás adatai szerint a cigányok aránya csak valamivel lenne kisebb 7 százaléknál. Azt jelentené ez, hogy kétszáz ezer jómódú cigány sétál közöttünk, s közülük egyetlen egy sem került be a Szociológiai Intézet reprezentatív kutatásának mintájába?

Ladányi és *Szelényi* szerint minden nagyon is lehetséges, hiszen ... „a »szimbolikus különbségtételnek«, illetve a »klasszifikációs küzdelemnek« egyik módja az, hogy a marginálisan integrálódó csoport »normális« integrációra képessé vált tagját a többségi társadalom többé nem tekinti a marginális kisebbség tagjának...”.

Nem vitatjuk: mindig is volt és manapság is van példa arra, hogy hosszabb folyamat eredményeként cigány származású emberek nyomtalanul „felszívódnak” a többség társadalmában, és sem ők magukat nem tekintik többé cigánynak, sem a többségi környezet nem tekinti őket annak. Nem gondoljuk viszont, hogy a társadalmi státus és vele az integráció jellegének megváltozása kvázi automatikusan vagy nagyon erős tendenciaként érvényesülő módon vonná maga után az etnikai átminősítést is. A cigányokkal foglalkozó irodalomból leszürrhető tanulságok és saját kutatási tapasztalataink egyaránt arra utalnak, hogy általában ennek éppen az ellenkezője igaz.

1893-ban a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal megszervezte a magyarországi cigányok összeírását. Az összeírást a „kóbor és félkóbor cigányok ügyének rendezésére”⁷ hivatkozva kezdeményezték, lebonyolítását a közigazgatási apparátusra bízta, a definíció kísértetiesen hasonlított arra, amelyet az 1971-es, illetve az 1993–94-es országos reprezentatív vizsgálat használt. Ha elfogadjuk

⁷ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1895. 3. o.

Ladányi és Szelényi hipotéziseit, valószínűsíteniük kellene, hogy ilyen feltételek között csak erősen lefelé torzító végeredmény születhetett. Ehhez képest az összeírtak 88,5 százaléka „állandóan letelepedettnek” minősült, csak 7,4 százalékukat sorolták a „huzamosabban tartózkodók” kategóriájába, és mindössze 3,3 százalékukat a „vándorcigányok” közé.⁸

Az adatsorokból és az összegző tanulmányból egyértelműen kiderül az is, hogy az összeírás szép számmal talált a korabeli viszonyok között „normálisan integráltnak” tekinthető cigányokat. Ebből a szempontból különösen tanulságos az, ami az elmaradt budapesti adatfelvétel kapcsán kiderül. A főváros az alábbi indoklás alapján kapott miniszteri felmentést az összeírási kötelezettség alól: „a főváros területén tartózkodó cigányok állandóan meg vannak telepedve, rendes lakással, családi élettel és polgári foglalkozással bírnak, szóval összes vonatkozásaikban a többi lakosokkal ugyanazon elbánás és nyilvántartás alá esnek...”⁹ A székesfőváros közigazgatása tehát úgy ítélte meg, hogy az akkor Budapesten élő cigányság átlagosnál polgárosultabb életviszonyai révén problémamentesen illeszkedik be a város életébe, és ez megfelelő ürügyet szolgáltatott az összeírás elszabotálására, de nem jelentette azt, hogy a környezet ne tartotta volna számon az érintettek cigány származását.

Mindez persze több mint 100 éve történt egy kettős arculatú – erőteljesen polgárosodó, de masszív rendies elemeket is őrző – világban. Az elmúlt évtizedekben folytatott kutatásaink során anyakönyvek, egyéb dokumentumok, cigány és nem cigány informátorok személyes visszaemlékezései segítségével módunk volt alaposabban tanulmányozni számos magyarországi cigány közösség közbeeső száz évének történetét.

A legkülönbözőbb időszakokból találtunk példákat arra, hogy e közösségek tagjai közül néhányan kitértek a „marginális integrációból”, és „képesé váltak a normális integrációra”. Sehol sem találtuk viszont nyomát annak, hogy ezeket, a korábbi élethelyzetükhöz képest sikeresen mobilizálódó cigányokat a környezet ne minősítette volna többé cigánynak.¹⁰ 1978-ban *Hann Endre, Tomka Miklós* és *Pártos Ferenc* felmérést készített a cigányokkal kapcsolatos közvéleményről.¹¹ A kutatás során többek között azt a kérdést is fölítették, hogy: „Cigánynak tekinti-e Ön azt az asszonyt, akinek a szülei cigányok voltak, ő maga férjével és három gyerekével egy nagyközségben családi házban lakik, és a községi iskolában tanítónő?” A megkérdezettek csaknem 50 százaléka igennel válaszolt, noha az adott kontextusban a kérdés csak mint absztrakt teszt képes működni. Ha a kérdés hasonló paraméterekkel jellemezhető, de a kérdezett által személyesen ismert esetre vonatkozna, az igenek aránya bizonyára sokkal

⁸ A Magyarországon 1893. január 31-én... i. m., 11. o.

⁹ A Magyarországon 1893. január 31-én... i. m., 9. o.

¹⁰ Lásd például: *Havas Gábor*: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: *Cigányvizsgálatok. Műhely sorozat, Művelődéskutató Intézet*, 1982.

¹¹ *Hann Endre–Tomka Miklós–Pártos Ferenc*: A közvélemény a cigányokról. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Tanulmányok, beszámolók, jelentések, Budapest, 1979, 11. évf. 8. szám.

magasabb lenne. De ha valakit, radikálisan megváltozott életkörülményeinek és társadalmi státusának köszönhetően már csak a környezetében élők fele tekint cigánynak, az is bőségesen elég ahhoz, hogy továbbra is fennálljon a kirekesztő megnyilvánulásokra való folytonos reagálás kényszere, amit más összefüggésben *Ladányi* és *Szelényi* is a cigány lét egyik legfontosabb összetevőjének tart.

Nemrég főiskolai hallgatókkal a Józsefváros legmagasabb státusú lakónegyedében, a „tisztviselőtelepen” egy valamikori polgári villában jártunk. A korábban egy lakásnak számító épületben 1945 után három lakást alakítottak ki. Mi a legkisebben (kb. 30 m²-es szoba-konyha) egy mezőkövesdi zsellér családból származó, cselédlányként Pestre került, kisnyugdíjas, meglehetősen szegénységben élő özvegyasszonnyal beszélgettünk. Az egyik első közlendője az volt, hogy a ház legnagyobb (jóval 100 m²-en felüli) lakásába néhány éve egy gazdag kereskedő cigány költözött, aki nemcsak a lakását újította fel költségeket nem kímélő luxuózus módon, hanem a tulajdonában lévő házrész külsejét is. Majd eluttogott nekünk néhány, valószínűleg csak a képzeletében megesett történetet arról, hogy a cigány család különböző tagjai hogyan lopóztak be éjszaka az ő kerítésébe, hogyan ásták ki és vitték el az általa fáradságos munkával elültetett virágtöveket. Ez a példa természetesen semmit sem bizonyít, de azt jól érzékelteti, hogy a cigány etnikai minősítés a társadalmi státus radikális megváltoztatásával sem feltétlenül enyészik el. Mint ahogy meggyőződésünk az is, hogy az elmúlt száz év során kétségtelenül bekövetkezett társadalmi mozgások ellenére sem változtak meg jelentősen sem a szimbolikus, sem a valóságos etnikai határok.

Ladányi és *Szelényi* szerint a klasszifikációs küzdelem logikájának megfelelően olyan erős a többségi társadalom hajlandósága a „cigány, tehát szegény, szegény, tehát cigány” típusú besorolás gyakorlati érvényesítésére, hogy ez akár a szegénység méretei és a cigányok száma között is összefüggést teremthet: „Elképzeltető – s tanulmányozandó –, hogy a cigányság becstűlt száma nem változik-e a szegénység terjedésével. Ha ez lenne a helyzet, akkor az igen csak támogatná azt a felvetésünket, mely az etnicitás problémáját mintegy klasszifikációs problémaként tételezi.” Az maradjon az ő titkuk, hogy ha a cigányok létszámára vonatkozó kérdés tudományosan megválaszolhatatlan, akkor miként lehet ennek a meghatározhatatlan számnak az időbeli változását tudományos igénnyel nyomon követni. Vagy a Háztartás Panel cigány almintájának az újabb hullámokkal egyre csökkenő esetszámából arra kell következtetnünk, hogy a szegénység visszaszorulóban van Magyarországon?

Öt évvel ezelőtt „mintavételi” koncepciót állítottunk össze. Álljon itt ennek néhány sora:

„Egy cigányokra vonatkozó országos reprezentatív szociológiai vizsgálat legnagyobb nehézsége a mintavételi eljárás, mivel a cigány népesség egészéről nem áll rendelkezésre megbízható, rendszerezett nyilvántartás. A mintavétel alapkérdése, hogy kit tekintünk ci-

gánynak, hogy kiket és milyen kritériumok alapján sorolunk a magyar ország népeiségnek abba a részébe, amelyre a kutatás vonatkozik és amelyből a mintát vesszük. Úgy véljük, hogy ennek a kérdésnek az eldöntésekor nem szabad belebonyolódunk a definíciós problémákba, hanem a lehető leggyakorlatiasabb megoldást kell választanunk, és az 1971-es vizsgálathoz hasonlóan azokat tekinteni cigánynak, akiket a nem cigány környezet annak tart. A kutatás céljára ennél jobban használható vagy pontosabb körülírást lehetővé tevő kritériumot nem lehet találni. Ez a meghatározás bizonyosan nem zárja ki azokat, akik öntudatosan vállalják a cigányságukat, de azokat sem, akik erőteljesen megindultak az asszimiláció útján, mert tapasztalataink szerint a nem cigány környezet a sikeresen asszimilálódókról is még nagyon sokáig számon tartja cigány származásukat. Az ily módon meghatározott cigány népeiségből legfeljebb a nyomtalanul asszimilálódottak maradnak ki, de őket nem is helyes a kutatás alanyainak tekinteni.”

Ezeket az állításokat ma is érvényesnek tartjuk.

Hivatkozott irodalom

- Gyenei Márta*: A cigányság közérzete a rendszerváltás éveiben. *A falu*, 1995. tél.
- Hann Endre–Tomka Miklós–Pártos Ferenc*: A közvélemény a cigányokról. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Tanulmányok, beszámolók, jelentések, Budapest, 1979. 11. évi 8. szám.
- Havas Gábor*: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Cigányvizsgálatok. Műhely sorozat, Művelődéskutató Intézet, 1982.
- Kertesi Gábor*: Két cigányvizsgálat. *Szociológiai Szemle*, 1996. 1. szám.
- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1895.
- Nagy Gyula*: Adatok a munkanélküliségről. Magyar Háztartás Panel alapján. *Munkaügyi Szemle*, 1994. 5. szám.
1990. évi Népszámlálás. Demográfiai adatok.
- Sik Endre*: A longitudinális cigány. *Replika*, 1995. június, 17–18. szám.